

ИЛМИЙ САЛОХИЯТГА ЭГА ПСИХОЛОГЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА КОГНИТИВ ТАРАҚИЁТИГА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИНГ ТАЪСИРИ.

Л. С. Турсунов, пс.ф.н. доц. в.б.

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети

Аннотация: Мазкур мақолада Олий таълим тизимида мустақил таълимни ўзига хос ўрни ва талабани мутахасис сифатида шакилланишидаги ахамиятига урғу берилган.

Калит сўзлар: мустақил таълимни, идрок, хотира, тафаккур, когнитив ривожланиш, креатив тафаккур, диалог маруза, кейс стади, тест.

Аннотация: В данной статье подчеркивается уникальная роль самостоятельного образования в системе высшего образования и его значение в становлении студента как специалиста.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, восприятие, память, мышление, познавательное развитие, творческое мышление, диалоговое воздействие кейс-стади, тест.

Annotation: This article emphasizes the unique role of independent education in the system of higher education and its importance in the development of a student as a specialist.

Key words: independent learning, perception, memory, thinking, cognitive development, creative thinking, dialogue impact, case study, test.

Олий таълим тизимидаги ўқув режаларга эътибор қаратилса унда асосий фанларни талабалар томонидан мукамал ўзлаштириш учун мустақил таълимга алоҳида соат ажратилганлигини кўришимиз мумкин. Мустақил таълимга қисқача тариф берадиган бўлсак. Мустақил таълим – шундай таълим йўналишики, унда талаба аудиторияда олган билим, куникма ва малакаларни мустақамлаш, кўшимча маълумот ёки манбаларни мустақил ўрганиш мақсадидаги ўқув шакли ҳисобланади.

Ҳар томонлама етук мутахассисларни тайёрлашда аудиториядаги маруза, семинар ва амалий машғулотларнинг ўзи кифоя бўлмай қолганлигини бевосита ишлаб чиқариш муассасалари эътироф этмоқдалар. Чунки назария ва амалиётни узвий бирлиги мавжуд бўлмаган жойда етук замонавий мутахасис бўлиши ҳақида гап бўлиш ҳам мумкин эмас. Айнан ана шу нуқтаи назардан ёндошадиган бўлсак сўнги йилларда давлатимиз ҳудудидаги Олий таълим муассасаларда таълим тизимини ривожлантиришга давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилмоқда. Талаба ёшларимизнинг жаҳон андозаларига мос шароитларда билим олиши, жисмоний ва маънавий жихатдан етук шахслар бўлиб шакилланишини таъминлаш, қобилият ҳамда иқтидори, интеллектуал салоҳиятини юзага чиқариш борасида кенг қўламли амалий ишлар амалга ошириб келинмоқда. Талабларга юқори даражадаги билимни ўқув аудиториясидаги машғулотлар тўлиқ билимларни бера

олмайди. Буни амалга оширишда мустақил ўқув фаолияти тўлдирувчи ривожлантирувчи вазифасини бажаришни ўз зиммасига олди.

Мустақил таълимнинг вазифасига келсак, бирор бир фандан ўқув дастурида белгиланган ҳамда талаба томонидан ўзлаштирилиши лозим бўлган билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришни амалга оширишга хизмат қилади, фан ўқитувчиси маслаҳати ва тавсиялари асосида аудитория ёки аудиториядан ташқарида амалга оширилади. Ўқув фаннинг хусусиятидан келиб чиқиб, фан мутасаддиси томонидан мустақил иш турлари буйича топшириқлар ишлаб чиқилиши лозим.

Э. Ғ. Ғозиевнинг илгари сурган фикрига асосан “Олий таълимдаги мустақил ишларнинг барчаси: конспект тузиш, реферат, аннотация, тезис, семинарга ҳозирлик, курс ва битирув ишлари ёзиш талабадан мустақилликни, ижодий ёндашишини, (креативликни) муаммоли ҳолатни, мураккаб педогогик вазиятни ҳал қилишни тақазо қилади” [1]. Мазкур ҳолат эса ўз навбатида талабанинг идрок, хотира ва тафаккур жараёнларининг тасирида когнитив ривожланишига хизмат қилади. Шу сабабли ҳам мустақил таълим талабанинг когнитив ривожланишига мунтазам таъсир этиб туради.

Юқоридаги фикрдан кўришиб турибдики мустақил таълим талабанинг билиш жараёнлари орқали фанларни ўзлаштириши асосида ўзлигини (когнитив) мутахасис сифатида шакилланиб, ўзи томонидан тан олиб боришга ҳам таъсир этиб боради.

Олий таълимда фанларини ўқитиш тажрибасидан маълумки, маънавий етук баркамол авлодни шакллантиришда мустақил онгли фаолият юритиш билвосита ва бевосита мустақил ижодий ҳамда креатив тафаккурни фаоллигини талаб этади. Шунинг ҳам тақдирини жоизки ижодий ва мустақил креатив тафаккур, ўз нуқтаи назарига эга бўлмаган талабада ижодкорлик бўлмайди, мустақил фикрий фаолият юритиши қийин кечади.

Мустақил таълимнинг яна бир ўзига хос томони, талаба фанга доир илмий атамалар билан мунтазам танишиб боради. Илмий атамаларни ўз жойида моҳияти ва маносини англаган ҳолда қўлай билиш талабада илмий нутқни юзага келтириш билан бир қаторда ҳамкасблари билан мулоқатга киришишида ўзлигини намоён этишнинг имкониятини таъминлайди.

Аксари мутахасисларда илмий нутқнинг шакилланиши орқали ўз соҳасини чуқур англаши билан бир қаторда, ўз соҳасидаги тасавурларини тезаурусси асосида акс этириши ёрдамида мутахасис сифатида когнитив таррақиятини таъминлаб беради. Мустақил таълимни амалга ошириш жараёнида илмий лўғатни тузиб бориш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Айнан ана шу лўғатлардан амалда қўллаш орқали илмий нутқнинг шакилланишини кузатишимиз мумкин.

Мустақил таълимни ташкил этиш ва унда маълум бир мовфақиятларга эришиш аввало уни ташкил этиш ва ажратилган вақтларни тўғри тақсимотида боғлиқ бўлади. Бунинг учун асосий аудитория соатларидаги мавзулардан келиб чиқилиши лозим мустақил таълимда ўрганилаётган мавзулар ўзига ҳослиги билан аудитория машғулотларидан фарқ қилиши лозим. Мисол учун марузада фойдаланилган асосий адабиётни

педагог учта талабага боблари бўйича бўлиб беради. Топшириқ олган талабалар ана шу адабиётни топиб ўзларига тегишли бобларни ўрганиб келиб, уни аудиторияда слаглар орқали ўз курсдошларига кичик маруза қилиб тушунтириб беришади. Мазкур маруза бевосита диалог усулида амалга оширилиши шарт ҳисобланади.

Юқоридаги диалог марузаларни тайёрлашдан ташқари мустақил таълимни қуйидаги турларини кўрсатиб ўтишимиз мақсага мувофиқ:

1. Мавзу бўйича кўргазмани силайтиларни тайёрлаш;
2. Мавзу бўйича кейсстади ва тестлар тайёрлаш тайёрлаш;
3. Мавзу бўйича қисқа метражли филм тайёрлаш;

4. График мустақил топшириқларга қуйидагиларни киритиш мумкин: схемалар, график-лар, диаграммаларни тузиш, кузатиш натижа-ларини тасвирлаш ва шунга ухшаш вазифаларни тайёрлаш.

Мустақил таълимда индивидуал - дидактик мақсадларни амалга ошириш нуқтаи назаридан қуйидаги вазифаларни гуруҳларга ажратиш мумкин:

- А) билимларни шаклланишига, идрок қилишга ундайдиган вазифалар;
- Б) ўзлаштиришга ахборот, маълумотларни хотирада сақлаш ва қайта эсга тушириш, қайта ишлашга қаратилган вазифалар;
- В) аввал ўзлаштирилган билим, малака, кўникмаларга янгича креатив тафаккур нуқтаи назардан ёндашишни талаб қилувчи топшириқлар;
- Г) ижодий фаолиятга ундовчи топшириқлар. Хаёлан фикрларни тадқиқ қилиш, ўз фикрини билдиришга ундайдиган топшириқлар, вазифалар.
- Д) ўз фикрини баён этиш учун илмий нутқни ривожлантириш вазифаси.

Мустақил таълимда қўйиладиган вази фаларни тўғри шакллантириш ва амалда қўллаш педагогдан юқори маҳоратни талаб этиши ҳеч кимга сир эмас, шундай экан мустақил таълимни олиб бораётган педагог ўз устида ишлашни бир сония ҳам тўхтатмаслиги лозим. Чунки педагогни олиб бораётган фаолиятини мунтазам равишда кузатиб турувчи талабалар жамоаси мавжуд. Педагог мустақил таълим жараёнида талаба олдида қўйган вазифаларини бажарилишини таҳлил қилиб, баҳолаб бориши шарт ҳисобланади.

Э. Ғ. Ғозиев илгари сурган фикрларига диққатимизни қаратсак “Мустақил таълим, билимларни пухта эгаллаш каби ақлий фаолият турларидан ва улардан бирламчи манбалар юзасидан изчил маълумотлар олишни, уларни муайян даражада тартибга келтиришни тақозо қилади. Мустақил таълим ижодий фикрлашга, муаммолар ечимини топишга, анъанавий қарашлардан узоклашишга, касбий кўникмаларни чуқур эгаллашга кенг имкониятлар яратади” [2] мустақил таълимни талабалар когнитив ривожланишига таъсирини кучини тушуниб этишимиз қийин кечмайди.

Мустақилтаълимни ажралма қисими ҳисобланган мустақил ишларни ташкил этишда “оддийдан - мураккабга” ҳамда “умумийдан - хусусийга”, “мавхумдан – аниқликка” қараб ҳаракатланиш билан бир қаторда талаба ўзлигини намоён эта оладиган жараёнга айланиши мақсадга мувофиқдир.

Олий таълим муассасаларида талабаларнинг мустақил таълим олишига алоҳида эътибор қаратилиши, таълим олувчиларда мустақил фикр ва ижодий

фикрни ривожлантириш масаласи таълимнинг долзарб вазифаларидан хисобланади. Талабалар мустақил талим жараёнида ўз билимларини кенгайтириш, мавжуд малака ва кўникмаларни такомиллаштириш ҳамда билимларнинг янгиларини ўзлаштириш асосида ўз фикрини химоя эта олишга бўлган ҳаракатларини намоён қила олишига имконият яратади.

Шуни алоҳида такидлаш жоизки мустақил таълимнинг асосий мақсади талабаларнинг шахсий ва касбий сифатларини шакллантиришда ўз устида ишлаш, малакасини шакиллантириш орқали тафаккур жараёнини махсулдорлиги ва талабанинг дунё қаршида илмийликни юзага келтиришдан иборат. Мустақил таълимнинг асосий методи илмий адабиётлар устида индивидуал ишлаш орқали керактив тафаккурни янада такомиллаштирига эришиш хисобланади.

Мустақил таълим қандай кўриниш ва йўналишда бўлишидан қаттиқ назар талабаларни замонавий техника воситаларини энг сўнги ютуқларидан фойдаланишга мажбур этмасдан иложи йўқ. Натижада мавзуни тўлақонли таҳлил этиш учун талаба ўзлаштирган билимлари асосида ўзининг когнитив жихатларини ишга солишга ҳаракат қилади. Мазкур когнитив жихат ўз навбатида талабанинг ўзлигини намоён этишга мажбур этади ва талаба истаса - истамаса жамода ўзини статусига эга бўлиши учун барча онгли фаолиятини ишга солади.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб такидлашимиз лозимки, мустақил таълим талабалардаги билиш жараёнлари асосида ўзлигини англаши билан бир қаторда илмий менлигини такомиллашувига сабабчи бўла олади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ғозиев.Э. Ғ. Педагогик психологияси. –Т. :”Ношир”. 2014. [1]
2. Ғозиев.Э.Ғ. Умумий психология.–Т.:Файласуфлар миллий жамияти нашриёти, 2010. [2]